

ГЛАСНИК ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА САНУ LXI (1)

BULLETIN OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA LXI (1)

UDC 39(05)

ISSN 0350-0861

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA

BULLETIN
OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY
LXI
No. 1

Editor in chief:
Dragana Radojičić

Editor of the Topic:
Aleksandra Pavićević

International editorial board:

Radost Ivanova, Elephterios Alexakis, Jana Pospíšilová, Karl Kaser, Gabriela Kiliánová,
Milica Bakić-Hayden, Ingrid Slavec-Gradišnik, Marina Martynova, Fernando Diego Del
Vecchio, Kjell Magnusson, Tatiana Podolinska, Peter Finke

Editorial board:

Gojko Subotić, Sofija Miloradović, Jelena Čvorović, Srđan Radović, Aleksandra Pavićević,
Lada Stevanović, Ildiko Erdei, Jelena Jovanović

The reviewers:

Vojislav Stanovčić, Sofija Zahova, Mirjana Pavlović, Kosta Nikolić,
Ana Stolić, Mirko Blagojević, Mladena Prelić, Gordana Blagojević, Dušan Drljača, Dragan
Bulatović, Tatjana Cvjetičanin, Miroslava Lukić Krstanović, Jadranka Đorđević Crnobrnja,
Biljana Marković, Ivana Bašić

Secretary:
Marija Đokić

Accepted for publication by the reference of academician Vojislav Stanovčić, at meeting of
the Department of Social Sciences SASA, May 7th 2013

BELGRADE 2013

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ

ГЛАСНИК
ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА
LXI
свеска 1

Главни и одговорни уредник:

Драгана Радојичић

Уредник темата:

Александра Павићевић

Међународни уређивачки одбор:

Радост Иванова, Елефтериос Алексакис, Јана Поспишилова, Карл Касер, Габриела Килианова, Милица Бакић-Хејден, Ингрид Славец-Градишник, Марина Мартинова, Фернандо Диего Дел Векио, Шел Магнусон, Татиана Подолинска, Петер Финке

Уређивачки одбор:

Гојко Суботић, Софија Милорадовић, Јелена Чворовић, Срђан Радовић, Александра Павићевић, Лада Стевановић, Илдико Ердеи, Јелена Јовановић

Рецензентски тим:

Војислав Становчић, Софија Захова, Мирјана Павловић, Коста Николић, Ана Столић, Мирко Благојевић, Младена Прелић, Гордана Благојевић, Душан Дрљача, Драган Булатовић, Татјана Цвјетићанин, Мирослава Лукић Крстановић, Јадранка Ђорђевић Црнобрња, Биљана Марковић, Ивана Башић

Секретар уредништва:

Марија Ђокић

Примљено на седници Одељења друштвених наука САНУ одржаној 7. маја 2013. године, на основу реферата академика Војислава Становчића

БЕОГРАД 2013.

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 36/IV, Београд, тел. 011–2636–804
eisanu@ei.sanu.ac.rs
www.etno-institut.co.rs

Рецензент:
академик Војислав Становчић

Лектор:
Софија Милорадовић

Превод:
Соња Жакула
аутори текстова

Дизајн корица
Горан Витановић

Техничка припрема и штампа:
Академска издања, Београд

Тираж:
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства просвете науке и технолошког развоја Републике Србије

Часопис Гласник Етнографског института САНУ индексиран је у:
DOAJ (Directory of Open Access Journals); SCIndeks (Српски цитатни индекс);
Ulrich's Periodicals Directory.

The Bulletin of Institute of Ethnography SASA is indexed in: DOAJ (Directory of Open Access Journals); SCIndeks (Srpski citatni indeks); Ulrich's Periodicals Directory.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(05)

Гласник Етнографског института = Bulletin of the Institute of Ethnography /
главни и одговорни уредник Драгана Радојичић. – Књ. 1, бр 1/2 (1952) –
Београд : Етнографски институт САНУ (Кнез Михаилова 36/IV), 1952 –
(Београд : Академска издања). – 24 cm

Годишње
ISSN 0350-0861 = Гласник Етнографског института
COBISS. SR-ID 15882242

Садржај **Contents**

Тема броја: Лица смрти **Topic of the Issue: Faces of Death**

Уводна реч Introduction	7
Lada Stevanović, <i>Myth about Immortality in the Contemporary Pop Culture. A Case Study about Toše Proeski</i>	9
Лада Стевановић, <i>Мит о бесмртности у савременој популарној култури. Студија случаја о Тошету Проеском</i>	18
Florin Gherasim, <i>Exhumation and Reburials of Some Anticommunist Partisans in County of Cluj, Romania, 2009–2010</i>	19
Флорин Герасим, <i>Ископавање и поновно сахрањивање партизана-антикомуниста у Клужу, у Румунији, 2009–2010</i>	28
Aleksandra Pavićević, <i>Why was the Writer cremated? Thanato - Anthropological Aspects of Death and Funeral of Yugoslav literate Ivo Andrić</i>	29
Александра Павићевић, <i>Зашто је писац кремиран? Танатоантрополошки аспекти смрти и сахране југословенског књижевника Иве Андрића</i>	41
Gordana Blagojević, <i>Problems of Burial in Modern Greece: Between Customs, Law and Economy</i>	43
Гордана Благојевић <i>Проблеми сахрањивања у савременој Грчкој: између обичаја, закона и економије</i>	57
Varia	
Ђурђина Шијаковић, <i>(De)конструкција женског тијела у Еурипидовом 'Хиполиту'</i>	59
Ђурђина Шијаковић, <i>(De)construction of a Female Body in Euripides' 'Hippolytus'</i>	74
Ивана Башић, <i>'Омотач' и 'Целина' – Иконичност лексема тело и пут</i>	75
Ivana Bašić, <i>'Cloak' and 'Wholeness' – Iconicity of the Lexemes 'Telo' and 'Put'</i>	90
Јована Диковић, Јадранка Ђорђевић Црнобрња, <i>Сива зона закона и праксе: пример дечијег додатка</i>	91
Jovana Diković, Jadranka Đorđević Crnobrnja, <i>The Grey Zone of Law and Practice: an Example of Child Benefit</i>	106
Марта Стојић Митровић, <i>Људска права и држављанство</i>	107
Marta Stojić Mitrović, <i>Human Rights and Citizenship</i>	118

Милеса Стефановић-Бановић, Бранислав Пантовић, <i>'Наша' дијаспора у Аргентини – историјски преглед и прелиминарна истраживања</i>	119
Milesa Stefanović-Banović, Branislav Pantović, <i>'Our' Diaspora in Argentina– Historical Overview and Preliminary Research</i>	131
Лидија Вујачић, <i>Однос националног, регионалног и глобалног – Црна Гора у 21. вијеку</i>	133
Lidija Vujačić, <i>Relationship between the Local, Regional and Global – Montenegro in the XXI Century</i>	147
Ивица Тодоровић, <i>Нове могућности етногенетских проучавања становништва Србије</i>	149
Ivica Todorović, <i>New Possibilities for the Ethnogenetic Study of the Population of Serbia</i>	159
Милина Ивановић-Баришић, <i>Недеља – празник или радни дан</i>	161
Milina Ivanović-Barišić, <i>Sunday – Holiday or Workday</i>	172
Марко Стојановић, <i>На крају и на почетку – Карневал. Музеологија у транзицији</i>	173
Marko Stojanović, <i>At the End and at the Beginning – the Carnival. Museology in Transition</i>	186
Милан Попадић, <i>Херој гитаре: од иконе популарне културе до носталгичног самодизајна</i>	187
Milan Popadić, <i>Guitar Hero: From Icon of Popular Culture to Nostalgic Self-Design</i>	199
Библиографија	
Bibliography	
Биљана Миленковић-Вуковић, Сунчица Глишић, <i>Библиографија радова о традиционалној култури и фолклору у Гласнику Етнографског института САНУ– 50 књига. 2. део (народно градитељство и култура становања, исхрана и популарна култура)</i>	201
Научна критика и полемика	
Discussion and Polemics	
Милош Луковић, <i>Miroslav Válka, Sociokulturní proměny vesnice. Moravský venkov na prahu třetího tisíciletí</i>	259
Марина Спасојевић, <i>Саборно гробље у Сентандреји. Прошлост и натписи</i>	261
Мирослава Малешевић, <i>Љиљана Гавриловић, Музеји и границе моћи</i>	268
Упутство за припрему рада за штампање у Гласнику Етнографског института САНУ	273
Instructions for publication in the Bulletin of the Institute of Ethnography SASA	277

Марта Стојић Митровић

Етнографски институт САНУ
martastojic@gmail.com

Људска права и држављанство¹

Иако би људска права требало да важе за све људе, без обзира на њихово етничко порекло, веру или држављанство, у пракси је признавање ових права увек директно везано за држављанство, а индиректно – за етницитет, веру, род или расу особе које је у питању. Управо када се проучава поступање са особама без (одговарајућег) држављанства, као што су избеглице, нерегуларни мигранти и разне друге „невидљиве“ и може се рећи, самим тим – посебно рањиве категорије становништва, овај „парадокс“ долази до изражаја.

Кључне речи: људска права, држављанство, човек

No paradox of contemporary politics is filled with a more poignant irony than the discrepancy between the efforts of well-meaning idealists who stubbornly insist on regarding „inalienable“ those human rights, which are enjoyed only by citizens of the most prosperous and civilized countries, and the situation of the rightless themselves.

Hannah Arendt, On Totalitarianism, 279

У овом раду ћу говорити о појединим аспектима праксе везане за поштовање универзалних људских права, наведених у Општој декларацији о правима човека из 1948. године. Наиме, иако би људска права требало да важе за све људе, без обзира на њихово етничко порекло, веру или држављанство, у пракси је признавање ових права увек директно везано за држављанство а индиректно – за етницитет, веру, род или расу особе која је у питању. Управо када се проучава поступање са особама без (одговарајућег) држављанства, као што су избеглице, нерегуларни мигранти и разне друге „невидљиве“ (и, може се рећи, самим тим посебно рањиве) категорије становништва, тј. они који нису заведени у матичним књигама, који не поседују валидне идентификационе документе и за које је можда најадекватнији назив *sans-papiers* (попут, на пример, припадника ромске популације, који никада нису заведени у матичним књигама, странци којима није додељено држављанство ни после низа година проведених у датој

¹ Рад је настао у оквиру пројекта бр. 177027 *Мултиетницитет, мултикултуралност, миграције – савремени процеси* Етнографског института САНУ, којег у потпуности финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

држави у својству супружника, родитеља или детета држављанина, бескућници, они који су избрисани из административних регистара грешком или званичним одлукама итд.),² овај „парадокс“ долази до изражаја. Зато ћу најпре рећи нешто о људским правима, а затим и о држављанству као услову за њихово остваривање а на крају ћу дати пример различитог поступања са особама са различитим држављанством у сличним ситуацијама.

Потреба за дефинисањем универзалних људских права кристалисала се у покушају да се у будућности спрече злочини који би подсећали на оне почињене током Другог светског рата. У првом члану Повеље Уједињених нација из 1945. године, као сврха оснивања ове организације наведено је, између осталог, „промовисање и подстицање поштовања људских права и фундаменталних слобода свих људи, без обзира на њихову расу, пол, језик или религију.“³ Да би се ово остварило, било је неопходно стварање посебних стандарда којима би се регулисало поштовање људских права. У те сврхе су проглашени акти ширег или ужег опсега, попут Опште декларације о правима човека из 1948, Конвенције против расне дискриминације из 1966, као и многи други споразуми каснијег датума (списак аката погледати у Alston and Crawford (eds.) 2000: xvii – xxii). С обзиром на велики број међународних споразума о поштовању људских права, као и различитих комисија, организација и агенција за посматрање њиховог спровођења, очекивало би се да је остварење идеала из 1948. надохват руке. Међутим, честе су оцене да је постојећи систем УН за заштиту људских права у кризи (Crawford 2000). Узроци таквог стања су разнолики, од организационих (евидентан је мањак људства и средстава), преко процедуралних (извештаји о кршењима људских права су периодични, спорадични и селективни), све до политичких, где су два најзначајнија фактора – недовољна подршка државе у целокупној процедури (од сакупљања података о кршењима људских права, преко процесуирања, до имплементирања судске одлуке),⁴ као и честа немогућност вршења адекватног међународног притиска, који би довео до престанка кршења људских права и судског епилога (Ibid.).⁵ Gallagher истиче да су споразуми о људским правима и њихово спровођење, пре свега, национална ствар. „На крају крајева, индивидуална права и слободе ће бити штићени или кршени с обзиром на то шта постоји или шта недостаје у датој држави или друштву, а не због онога што је речено у *Palais des Nations* Уједињених нација у Женеви“ (Gallagher 2000, 201, прев. аутора, италијански у оригиналу). Штавише, „[љ]удска права се најбоље штите у друштвима у којима постоји владавина права и представничка, одговорна влада“ (Ibid., 201). Овде наилазимо на врло занимљив моменат: перцепцију да се људска права најбоље штите у либерално-демократским, пре свега западним друштвима. Alston наглашава да је то претерано поједностављено гледиште из неколико разлога: разлике у поштовању/кршењу људских права, када се пореде

² Израз *sens-papiers* се иначе користи за недокументоване мигранте, прим. аут.

³ <http://www.un.org/en/documents/charter/chapter1.shtml>

⁴ Alston као крупније разлоге истиче: неадекватан систем финансирања, одбијање многих влада да повећају ефикасност процедура, маргинализацију споразума у унутрашњој политици држава, недовољно стручност и сумњиву независност појединих чланова комисија, неадекватан епилог покренутих процеса (Alston 2000, 502).

⁵ Занимљив је случај који се у мају 2012. године одиграо између САД и Кине: када је амерички Стејт департмент објавио извештај о кршењу људских права у Кини, Кина је учинила исто: <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/325495/Kina-kritikovala-zalosno-stanje-ljudskih-sloboda-u-SAD>.

државе међу собом, јесу разлике у интензитету а не у врсти; имућне западне земље често не достављају извештаје о кршењима људских права на свом подручју, нити улажу у структуре које би обављале мониторинг по том питању; у неким државама које важе за либерално-демократске чак је немогуће изнети критику друштва, јер доминира перцепција да се у њима људска права у потпуности поштују, и тако даље (Alston 2000).

Постоји једна формално-правна тешкоћа у вези са заштитом људских права: Општа декларација о правима човека није директно правно већ морално обавезујућа за потписнице. Она не представља закон у правом смислу те речи, већ је део обичајног међународног права, тако да од воље појединачних држава зависи да ли ће се примењивати.⁶ Како је објашњено у преамбули, ова декларација треба да буде инкорпорирана у законодавства појединачних држава.⁷ Међународно обичајно право је оно право које се развило кроз праксу, на основу претходних поступања (судских одлука, преседана). Штавише, цели систем заштите основних људских права је настао на *ad hoc* бази, као одговор на одређени тип проблема.

Следећа тешкоћа је мало другачијег карактера: када се погледа преамбула Опште декларације о правима човека из 1948,⁸ види се да јој је у основи премиса о постојању неке универзалне људске природе, независне од појединачних култура, историјских и географских околности (упореди Ingold 2006). Ту универзалну људску природу чини људима својствено достојанство. У преамбули се та људска природа не одређује прецизно „али се, на основу одредби које следе, тј. конкретних права која се морају поштовати да би се људима својствено достојанство очувало, то може имплицитно разумети.

Да резимирам до сада изнето: Општа декларација о правима човека је део обичајног међународног права и претпоставља постојање универзалне људске природе. Проблем је у томе што *de facto* постоји много примера кршења људских права, без обзира на политичко уређење и богатство државе о којој је реч. Дакле, постоји покушај двоструког „наметања“: на правној страни – инкорпорација одредби из декларације у национално право, и на концептуалној страни – усвајање јединствене представе о људској природи у свим деловима света, или, уопштеније речено, проблем држављанства и проблем људске природе.

Људска природа, чије се достојанство штити поштовањем људских права, условљена је националним држављанством и на концептуалном нивоу. Веома је индикативно запажање које износи Hannah Arendt у *The Origins of Totalitarianism*: „Од почетака је у декларацију о неутуђивим људским правима уплетен један парадокс – претпоставља се постојање неког „апстрактног“ људског бића које изгледа да не постоји нигде, јер су чак и дивљаци живели у неком друштвеном уређењу“ (Arendt 1973, 291, прев. аутора; Arendt говори о правима човека конципираним у Америчкој декларацији о независности из 1796. и у француској Декларацији о правима човека и грађанина из 1789, што је касније преузето у основачкој повељи Лиге народа 1919, односно – у оснивачкој повељи УН из 1945, прим. аутора).⁹ Тај парадокс постоји само на речима“ јер је у синтагми

⁶ http://www.mpepil.com/sample_article?id=epil/entries/law-9780199231690-e1393&recno=34&.

⁷ <http://www.un.org/en/documents/udhr>.

⁸ <http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=src5>.

⁹ Поређење оснивачких повеља Лиге народа и Уједињених нација погледати на: http://www.walterdorn.org/pdf/UNCharter-LeagueCovenant-Comparison_Dorn.pdf.

„универзална људска права“ израз „универзално“ само фраза, празан знак. Човечанство је, како наводи Arendt, још од француске револуције замишљано као породица народа, па је постепено и *човек*, коме треба заштитити права, замишљан више као народ а мање као индивидуа (Ibid.).

Да је држављанство основни предуслов за поштовање нечијих људска права, најбоље се види када се анализира поступање са особама без држављанства (апатриди), особама које су страни држављани (избеглице, мигранти и тако даље) или особама које су мањина у некој држави (на пример, етничке, верске, сексуалне мањине). Узевши (националне) мањине као пример, Arendt истиче да њихови припадници *de jure* припадају неком политичком телу, али им је неопходна додатна правна заштита, оличена у посебним споразумима и гаранцијама (Ibid., 276). Једну од суштинских рањивости страних држављана представља њихова депортабилност, претећа могућност пребацивања у надлежност друге државе пуким физичким премештајем, при чему депортована особа нема никакво право одлучивања. Апатриди у смислу депортабилности представљају правну аномалију, па је, како наводи Arendt, након Другог светског рата осмишљен израз „расељена лица“, који је омогућио како игнорисање проблема који са собом носи апатридност, тако и повратак датих особа у неко, више или мање арбитарно одређено, претходно место боравка (Ibid., 279).

Људска права су дефинисана као неутуђива, јер су била замишљена као независна од свих влада. У пракси се, међутим, увек показивало да када људи остану без подршке националне владе (било зато што су избеглице, било зато што су „неконститутивна мањина“), остају без икакве институционалне потпоре која би им помогла да заштите своја минимална права. Препознавање потребе за формирањем посебног тела (Лига народа и УН), које би требало да делује за оне који се налазе изван уобичајене законске заштите, истовремено је значило и почетак перцепције мањине и њеног стања лиминалности као перманентне институције (Ibid. 275).

Giorgio Agamben у свом раду *Homo Sacer, Sovereign Power and Bare Life*, у коме се бави прожимањем правно-институционалних и биополитичких модела моћи, издваја феномен *homo sacer*, којим означава оне који су изопштени и налазе се у перманентном стању ванредности, „који се могу убити али не и жртвовати“, јер су већ (политички) мртви, иако (физички) живи (Agamben 1995, 71). Аутор нас подсећа да су још старогрчки филозофи разликовали *zoē* и *bios*, живот као такав и живот у групи, живот уопште и живот по посебним правилима, природни живот и политички живот. Како Foucault истиче, хиљадама година је човек био оно исто што и за Аристотела – живо биће коме је придодана политичка egzистенција. Модерни човек је, међутим, политичко биће чији је природни живот све интензивније укључен у механизме и калкулације моћи, и зато је свака модерна политика – пре свега – биополитика (Foucault 1978). О питању људске природе, о томе шта човека чини посебним у поређењу са другим живим врстама, постоји принципијелни консензус у друштвеним наукама, према коме је човек животиња са некаквим додатком, мада не постоји слагање у вези с тим шта тај „додатак“ заправо представља (упореди Жакула 2011). Arendt наводи да су (прве) организације за људска права по употребљеном дискурсу и организацији неодољиво подсећале на организације за спречавање окрутности према

животињама (Arendt 1973, 292).¹⁰ *Homo sacer* је људска животиња, голи живот коме се одузима свака димензија друштвеног реда: није ни природни репродуктивни живот – као *zoē*, а ни политички квалификован живот – као *bios*, већ сама тачка пресека између човека и звери (Agamben 1995, 109). *Homo sacer* представља главни инструмент суверена, пошто на њему може да неограничено испољава силу, и у том смислу јесте предуслов политизације, организованог друштвеног живота (Ibid., 127). *Homo sacer* је голи живот који не заслужује да буде политизован (Ibid., 139). Оваква концептуализација је присутна у правно-институционалној перцепцији особа без (одговарајућег) држављанства. Држављанство се дефинише као нешто што има вредност, што се мора заслужити, и зато се не додељује свакоме, већ само особама које имају право на њега „по крви или по тлу“ (*ius sanguinius, ius soli*). Овако перципирано држављанство представља један од видова еугенике. Особе без држављанства су изопштене из правног система, криминализоване су иако нису починиле злочин (контрадикторно – правни систем, тј. правна заштита државе почиње да важи за њих оног тренутка када почине злочин), за њих полиција представља и судску и извршну власт, независну од владе: „[п]родужетак њиховог живота зависи од добротности а не од права, јер не постоје закони који би присилили народ да их храни; њихова слобода кретања, ако је уопште имају, не даје им право на боравиште, које чак и криминалци у затвору имају као сасвим нормалну ствар; и њихова слобода мишљења је будалина слобода, јер никога није брига шта они мисле“ (Arendt, 1973, 296).

Људска права се крше особама које се не перципирају као пуноправни припадници групе и, самим тим, не могу у потпуности да учествују у политичком животу, дакле, како недржављанима, тако и онима чије је држављанство чиста фикција, тј. свима онима чија је егзистенција сведена на голи живот, пошто су политички дехуманизовани (Zdravković 2010). Људска права постају резервисана само за тзв. активне држављане, оне који имају утицај на питања од јавног значаја.

Да резимирам, феномен универзалних људских права, онако како је описан у Општој декларацији о правима човека из 1948. године, никако не успева да се успостави као заиста универзалан. Постоје два разлога: један је правно-политичке, а други концептуалне природе. Са правно-политичког становишта, људска права су пракса која се перципира као закон, преседан који се још увек одвија, илузија закона, обичај дела који би да постане правило целине, пракса/„закон“ који је настао као последица посебних историјско-политичких околности а који тежи да се наметне као некакав универзални *logos*, независан од геополитичких односа моћи у свету. Са концептуалног становишта, овако одређена, људска права су нераскидиво повезана са држављанством, а национална држава није универзално оптимални полис/друштвено уређење, кроз које би се дефинисао неки универзални човек чија права треба штитити. Овако одређена, људска права су превише културно и историјски специфична да би могла бити универзална.

¹⁰ Да ли је дискурс заштите људских права претходио дискурсу заштите права животиња, или је било обрнуто, питање је на које није лако дати одговор. Погледати Декларацију за заштиту права китова и делфина на: <http://www.cetaceanrights.org>; или примата на: <http://www.greatapeproject.org/en-US/oprojetogap/Declaracao/declaracao-mundial-dos-grandes-primatas>.

Смрт у мору: *Costa Concordia* и нежељени мигранти

Како бих указала на различит третман особа које имају различито држављанство, а налазе се у сличним ситуацијама, и то у онима у којима држављанство на први поглед не би требало да игра никакву улогу, упоредићу поступање према жртвама поморских несрећа на Медитерану на примеру бродолома луксузног туристичког брода *Costa Concordia* (у даљем тексту – Коста Конкордија) и готово свакодневних страдања миграната који покушавају да из Северне Африке пређу у Европу, често импровизованим и претрпаним пловилима, а у овом конкретном случају представићу катастрофу која је задесила избеглице из Либије крајем марта – почетком априла 2011. године.

Поморски саобраћај у Средоземљу је прилично густ. Мноштво трговачких, туристичких и рибарских бродова свакодневно крстари воденим путевима који повезују три континента и чак двадесет и три државе. Том шаренилу треба придодати и патролне чамце, војне бродове и друга пловила на којима се налазе службеници различитих држава и заједница а који су задужени за контролу међународног и националног поморског саобраћаја у овом региону.¹¹

Тог петка, тринаестог у јануару 2012. године, луксузни туристички брод Коста Конкордија доживео је бродолом у Тиренском мору. Овај велелепни крузер (cruiser) саграђен 2004. године, име је добио по римској богињи слоге Конкордији, како би симболизовао „жељу за унапређењем хармоније, јединства и мира међу европским нацијама“.¹² Грдосија на којој се налазило око 1.500 кабина, казино, троспратно позориште, фитнес центар, базени, барови и дискотека, пуштена је у рад у јулу 2006. године. Главни догађај на свечаном крштењу као да је предсказао несрећу – флаша шампањца коју је бацила супермодел Ева Херцигова није се разбила о труп брода!¹³ Зла судбина сустигла је брод на самом почетку популарне кружне туре од Њивитавекије, преко Савоне у Италији, до Марсеја у Француској и Барселоне и Палма де Мајорке у Шпанији, па назад до италијанског копна, преко Каљарија на Сардинији и Палерма на Сицилији. Преко 3.000 путника и око 1.000 чланова посаде налазило се на броду у тренутку његовог удара у гребен, у близини острва Ђиљо. За бродолом и изазивање несреће са смртним исходом, односно – убиство из нехата, оптужен је капетан. Оптужница има преко 50000 страна. Капетан је у кобном тренутку скренуо са предвиђене руте како би извео маневар поздрављања становништва острва поред кога је брод пролазио. Приписује му се и неадекватано спроведена евакуација путника и чланова посаде. Оптужница садржи сведочења путника, извештаје експерата, као и доказни материјал у виду снимка телефонског разговора капетана са обалском стражом.¹⁴ У несрећи је погинуло тридесет људи, а двоје се воде као нестали. Италијанска влада је издала списак имена страдалих.¹⁵ Комеморацијом, тј. мисом, враћањем стена које су пробиле брод и остале у њему у море и откривањем споменика,

¹¹ http://80.33.141.76/esatdor/attachments/article/69/Maritime_Traffic_Flows.pdf.

¹² <http://www.timesofmalta.com/articles/view/20050919/local/malta-on-new-liners-itinerary.77802>.

¹³ <http://www.smh.com.au/travel/travel-incidents/cursed-concordia-born-bad-ended-up-worse-20120116-1q1w2.html>

¹⁴ <http://www.stuff.co.nz/world/europe/8108040/Costa-Concordia-probe-wraps-up>

¹⁵ <http://www.stuff.co.nz/world/6281796/First-victim-of-cruise-ship-disaster-named>

обележена је годишњица несреће.¹⁶ Компанија која је власник брода обавезала се да плати одштету путницима.¹⁷ Посада брода и спасилачке екипе са острва Ђиљо и из општине Монте Арђентарио добиле су одликовања за спашавање путника.¹⁸ Неко време су чак организоване и једнодневне екскурзије до олупине.¹⁹

Са друге стране, потпуно незапажено пролазе трагичне несреће у којима живот губе мигранти који покушавају да се домогну обала Европе, једног од три континента који окружују Средоземно море. Представићу један случај који сматрам посебно индикативним, а преузимам га са портала Time: <http://www.time.com/time> .

„Од 72 Африканца који су испловили из Триполија 26. марта 2011. године, само је њих 11 још увек било живо када се њихов чамац насукао натраг на либијску обалу 15 дана касније; још двоје их је умрло недуго након тога.“²⁰ Наиме, бежећи из ратом захваћене Либије, избеглице из Сомалије, Еритреје, Судана и Етиопије укрцале су се у чамац. Међу њима је било жена и деце, чак и беба. Већ првог дана на мору их је надлетео неки војни хеликоптер и бацио им храну и воду. Војници у њему су им гестикацијом ставили до знања да ће се вратити да их спасу, што се, како се испоставило, није десило. Међутим, идеја о повратку војног хеликоптера веома је узнемирила капетана, који је бацио у море сателитски телефон и компас – плашио се да ће га ухапсити због поседовања ових апарата. Неколико сати након тога мигранти су позвали једног еритрејског свештеника у Ватикану и поручили му да је ситуација у чамцу изузетно лоша и да им хитно треба помоћ. Овај свештеник је два пута обавестио италијанску војску, односно обалску стражу, о чамцу и дао његове GPS координате. Италијанска војска је информацију проследила НАТО. Тада су се у близини налазили бродови чак једанаест земаља чланица НАТО, који су учествовали у ратним операцијама у Либији, и чији је циљ била заштита цивила. Међутим, нико није дошао. Пошто нису имали хране ни довољно воде на броду, људи су убрзо почели масовно да умиру.²¹ После неколико дана им се значајно приближио један француски војни брод. Били су толико близу, на свега десетак метара удаљености, да су могли да виде једни другима лица. Међутим, људи на француском војном броду су само сликали страдалнике и отишли својим путем. Један од преживелих је рекао: „Гледали смо их. Они су гледали нас. Показали смо им тела умрлих. Они су сликали. Ништа друго. Они су их сликали, пуно су сликали.“²² Епилог знамо – шездесет троје мртвих, чамац се насукао назад на либијску обалу. Након више од годину дана у Паризу је покренута тужба против НН лица због смрти ових људи.

Покушајмо да упоредимо ова два стравична догађаја са неколико аспеката: место догађања, жртве, непосредни кривац, акција спасавања,

¹⁶<http://www.blic.rs/Vesti/Svet/362398/Obelezava-se-godisnjica-brodoloma-Kosta-Konkordije> или <http://edition.cnn.com/2013/01/13/world/europe/italy-cruise-ship-anniversary> .

¹⁷ <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/320964/Isplacena-odsteta-za-235-putnika-Kosta-Konkordije> .

¹⁸<http://www.leparisien.fr/nauffrage-concordia/l-equipage-du-costa-concordia-sacre-marin-de-l-annee-27-09-2012-2184057.php> , као и <http://www.gigliomedia.it/2013/01/14/59379/news/isola-del-giglio-domani-per-il-giglio-la-medaglia-al-merito-civile.html> .

¹⁹ <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/337279/Obilazak-olupine-Kosta-Konkordije-za-10-evra> .

²⁰ <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2112173,00.html> .

²¹ <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2070509,00.html> .

²² <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2112173,00.html> .

одговорност, тужба, комеморација. У оба случаја ради се о подручју са фреквентним поморским саобраћајем. Док се несрећа луксузног крузера десила на популарној туристичкој рути, чамац са избеглицама плутао је између војних бродова који су и били ту да би заштитили недужне цивиле од ратних недаћа. Жртве са Коста Конкордије су били туристи, већином пореклом из европских држава. Жртве у избегличком чамцу су били избеглице из подсахарских земаља, које је пут ка Европи нанео у Либију. Пошто у земље Европске уније нису могли да уђу услед негостољубиве европске политике према мигрантима, морали су да се задрже у Либији. Када је букнуо рат у Либији, покушали су да побегну. У оба случаја, непосредни кривац је капетан: док се за капетана Коста Конкордије говори да је несавесно обавио посао због атрактивне Молдавке која му је закупила сву пажњу, капетан избегличког чамца је сматрао да га коалиционе снаге могу ухапсити због поседовања сателитског телефона и компаса – ваљда би га сматрали „добро опремљеним“ припадником непријатељске војске. Док смо акцију спасавања бродоломника са Коста Конкордије могли чак и да пратимо на неким медијима, акције спасавања бродоломника са избегличког чамца није ни било. Спасилачки тимови који су учествовали у евакуацији путника са лускузног крузера добили су и неке награде. Док се, правно гледано, одговорност за несрећу Коста Конкордије сматра индивидуалном – капетановом, одговорност за смрт избеглица није преузео нико. Тужба против капетана Коста Конкордије подигнута је у рекордном року, а против НН лица у случају избегличког чамца тек годину дана касније. Одржана је комеморација жртвама са Коста Конкордије, док ништа слично није урађено за жртве са избегличког чамца.

Сада ћу анализирати како се рефлектује претпостављено универзално људско право на живот у ова два случаја, и то са аспекта перцепције људске природе и са аспекта држављанства. У оба случаја су (потенцијални) спасиоци, они у чијим је рукама лежала одлука о животу и смрти, потицали из земаља ЕУ и/или чланица НАТО пакта. Тако су жртве у случају Коста Конкордије перципиране као припадници исте групе као и спасиоци, а у случају избегличког чамца – као странци. Избеглице су, када су институције заказале (обалска стража коју је звао еритрејски свештеник), покушале да изазову самилост код потенцијалних спасилаца указивањем на катастрофу која их је задесила – показивали су мртва тела својих сапутника, подизали увис децу, да буде јасно ко је у чамцу, да они нису војници него цивили, али у томе нису успели. У том тренутку су били Агамбенов *homo sacer par excellence* – оно на чему може да се неограничено испољава сила, голи живот који ни не вреди спашавати, јер су то ионако они који се могу убити али не и жртвовати, односно – они чија смрт неће имати политичког одјека, јер једноставно нису део тог полиса, уређеног друштва. Томе у прилог говори и медијска пропраћеност ова два догађаја: док су сви информативни медији извештавали о бродолому туристичког брода, о избегличком чамцу готово да није било ни речи. И тужба је уопште покренута тек након жестоког инсистирања више невладиних организација за људска права. Комеморација, јавно сећање на страдале, обављена је само у случају линијског крузера, чиме је само на још један начин потврђено ко се сматра жртвом а ко не, ко је део групе а ко не. Такође, конкретна имена се везују само за погинуле путнике Коста Конкордије, као да избеглице у чамцу нису имале имена. И на тај начин се успоставља разлика међу страдалима – док су једни индивидуе са

властитим именима, други су само класа, попут *човек, жена* или *дете*, или – што је за мигранте најчешћи случај – само број.

Са становишта држављанства, избеглице су се нашле у трагичном вакууму: нису чак биле ни Либијци, они које је НАТО дошао да штити, а Либија није више могла да их заштити јер се и сама распадала. Једино што је могло да их заштити биле су посебне међународне конвенције о људским правима, које су због оваквих ситуација и осмишљене, а које нису примењене, јер игром случаја нису перципирани као довољно људи. У пракси је дошло до пребацивања одговорности са Либије на италијанску обалску стражу, са италијанске обалске страже на НАТО, где се даљи траг пребацивања одговорности губи. Као непосредни кривци за неуказивање помоћи наводе се војници француског војног брода (у близини је било бродова из чак једанаест држава чланица НАТО). Међутим, поједине невладине организације пружају нешто другачију слику: није дошло до конфузије у „ланцу одговорности“, већ се десило нешто што је, нажалост, симптоматично за однос ЕУ према мигрантима, а то је – крајње еуфемистички речено – негостољубивост. Италијански сенат је, на пример, захтевао да НАТО, који је деловао у том региону, почне да блокира бродове са избеглицама да уопште не могу нити да напусте обале северноафричких земаља, а уколико то успеју, да их врати назад.²³ Према извештају Уједињених нација, у тој 2011. години, најмање 1.500 људи који су покушали да пређу из Африке у Европу удавило се или се води као нестало.²⁴

Док се трагична судбина Коста Конкордије можда могла назрети када Еви Херциговој није пошло за руком да разбије флашу шампањца о труп брода у јулу 2006. године, трагична судбина избеглица почела је да се „одмотава“ далеко раније. Рођени су у геополитички нефаборизованим државама, државама које нису могле да им пруже оно шта су сматрали неопходним за живот. Зато су кренули пут Европе – обећане земље. Али Европа их није хтела. Затворила је своје јужне границе и приморала их да се задрже у Либији. На наставак пута их је покренуо грађански рат у Либији. И Европа их опет није хтела. Али их чак није ни вратила у Либију. Игнорисала их је и 63 живота је изгубљено, 63 живота која као да нису заслужила ни да постану жртве – само зато што су припадали онима са аутсајдерским држављанством.

Литература и извори

- Agamben, Giorgio. (1995). *Homo Sacer, Sovereign Power and Bare Life*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Alston, Philip. (2000). Beyond “Them” and “Us”: Putting Treaty Body Reform into Perspective. In: *The Future of Human Rights Treaty Monitoring*, Alston, Philip and James Crawford (eds.), pages: 501-525. Cambridge: Cambridge University Press.
- Alston, Philip and James Crawford (eds.). (2000). *The Future of Human Rights Treaty Monitoring*. Cambridge: Cambridge University Press.

²³http://www.migreurop.org/IMG/pdf/Rapport_Migreurop_2011_Version_anglaise_27012012_pour_derniere_relecture_et_validation_FASTI-SM.pdf.

²⁴ <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=41084&#.US4BkzAyP0c>.

- Arendt, Hannah. (1973). *The Origins Of Totalitarianism*. San Diego, New York, London: A Harvest Book.
- Foucault, Michael. (1978). *The History of Sexuality*. Volume 1: An Introduction. New York: Pantheon Books.
- Gallagher, Anne. (2000). Making Human Rights Treaty Obligations a Reality: Working with New Actors and Partners. In: *The Future of Human Rights Treaty Monitoring*, Alston, Philip and James Crawford (eds.), pages: 201-227. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ingold, Tim. (2006). Against Human Nature. In: *Evolutionary Epistemology, Language and Culture. A Non-Adaptatipnist, Systems Theoretical Approach*. Series: Theory and Decision Library A., Vol. 39. 2006, XXIX. Gontier, Nathalie, Jean Paul Van Bendegem and Diederik Aerts (eds.), 259-282. Treves, Tullio. Customary International Law in: *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, available on: [http://www.mpepil.com/sample_article?id=/epil/entries/law-9780199231690-e1393&recno=34&asof=2nd June 2012](http://www.mpepil.com/sample_article?id=/epil/entries/law-9780199231690-e1393&recno=34&asof=2nd%20June%202012).
- Zdravković, Lana (2010). The Struggle Against the Denial of the Citizenship as a Paradigm of Emancipatory Politics. In: *The Scars of the Erasure*, Neža Kogovšek (ed.), 257-275. Ljubljana: Peace Institute.
- Жакула, Соња. (2011). (Не)разумети Дарвина: еволуција и културна концептуализација границе између људи и животиња у антропошкој перспективи. *Међународна научна конференција "Културе и границе", Вршац – Београд 6. – 8. октобра 2012.* (стр. 9 - 12). Београд: Етнографски институт САНУ.
- Општа декларација о правима човека, 1948: <http://www.un.org/en/documents/udhr>, приступљено 28. 2. 2013. године.
- Повеља Уједињених нација, 1945: <http://www.un.org/en/documents/charter/chapter1.shtml>, приступљено 28. 2. 2013. године.
- http://80.33.141.76/esatdor/attachments/article/69/Maritime_Traffic_Flows.pdf, приступљено 28. 2. 2013. године.
- <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/320964/Isplacena-odsteta-za-235-putnika-Kosta-Konkordije>, приступљено 28. 2. 2013. године.
- <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/325495/Kina-kritikovala-zalosno-stance-ljudskih-sloboda-u-SAD>, приступљено 2. 6. 2012. године.
- <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/337279/Obilazak-olupine-Kosta-Konkordije-za-10-evra>, приступљено 28. 2. 2013. године.
- <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/362398/Obelezava-se-godisnjica-brodoloma-Kosta-Konkordije>, pristupljeno 28. 2. 2013. godine.
- <http://edition.cnn.com/2013/01/13/world/europe/italy-cruise-ship-anniversary>, приступљено 28. 2. 2013. године.
- <http://www.giglionews.it/2013011459379/news/isola-del-giglio/domani-per-il-giglio-la-medaglia-al-merito-civile.html>, приступљено 28. 2. 2013. године.
- <http://www.leparisien.fr/nauffrage-concordia/l-equipage-du-costa-concordia-sacre-marin-de-l-annee-27-09-2012-2184057.php>, приступљено 28. 2. 2013. године.
- http://www.migreurop.org/IMG/pdf/Rapport_Migreurop_2011_Version_anglaise_27012_012_pour_derniere_relecture_et_validation_FASTI-SM.pdf, приступљено 28.

2. 2013. године.

http://www.mpepil.com/sample_article?id=/epil/entries/law-9780199231690-e1393&recno=34&, приступљено 28. 2. 2013. године.

<http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=src5>, приступљено 28. 2. 2013. године.

<http://www.smh.com.au/travel/travel-incidents/cursed-concordia-born-bad-ended-up-worse-20120116-1q1w2.html>, приступљено 28. 2. 2013. године.

<http://www.stuff.co.nz/world/6281796/First-victim-of-cruise-ship-disaster-named>, приступљено 28. 2. 2013. године

<http://www.stuff.co.nz/world/europe/8108040/Costa-Concordia-probe-wraps-up>, приступљено 28. 2. 2013. године.

<http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2070509,00.html>, приступљено 28. 2. 2013. године.

<http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2112173,00.html>, приступљено 28. 2. 2013. године.

<http://www.timesofmalta.com/articles/view/20050919/local/malta-on-new-liners-itinerary.77802>, приступљено 28. 2. 2013. године.

<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=41084&#.US4BkzAyP0c>, приступљено 28. 2. 2013. године.

http://www.walterdorn.org/pdf/UNCharter-LeagueCovenant-Comparison_Dorn.pdf, приступљено 2. 6. 2012. године.

Marta Stojić Mitrović

Human Rights and Citizenship

The phenomenon of universal human rights, as described in the Universal declaration of human rights in 1948 doesn't seem to be able to exert itself as truly universal. For this, there are two reasons: one is politico-legal in nature, and the other is conceptual. From a politico-legal point of

Key words: human rights, citizenship, human.

view, human rights are a practice which is perceived as law, a precedent which is still taking place, the illusion of law, a custom practice by a few which aims to become the law of all, practice/"law" which came into being as the consequence of specific historical and political circumstances but strives to impose itself as a kind of universal *logos*, independent from the geopolitical relations of power. From the conceptual point of view, human rights as they have been determined, are inextricably bound up with the concept of citizenship, but the nation-state is not the universally optimal polis/social order, through which a universal human whose rights are to be protected can be defined. Human rights, as they are defined, are too culturally and historically specific in order to become universal.

As an example, I will give the different treatment received by persons of different citizenship in situations in which their lives are in peril. It turns out that human rights are less (or not at all) protected if the persons in need aren't perceived as full-fledged members of the group, and hence, cannot fully participate in political life. That is to say, people who are perceived as non-citizens or whose citizenship is perceived as less valuable, and especially those whose existence has been reduced to survival are being politically dehumanized. Human rights remain reserved for so-called active citizens, those who have influence over matters of public importance, which points us to the conclusion that the practice of protecting human rights is completely politicized.